

Трансформаційні процеси в країнах Центрально-Східної Європи

Актуалізація предметних компетентностей

Про які «оксамитові» чи «кольорові» революції доводилось вам чути? Що вам відомо про них?

1. Кризові явища у країнах регіону наприкінці 1980-х рр. Першими симптомами кризи, яка насувалась, стали погіршення економічної ситуації і поява нових соціальних проблем. З'явилися риси, не притаманні соціалізму, - безробіття, інфляція, падіння життєвого рівня, почали зникати ті ознаки, що раніше асоціювались із завоюваннями соціалізму, - стабільність, тверді ціни.

Політичне банкрутство керівництва правлячих партій, недосконалість адміністративно-командних методів управління та небажання більшості населення жити за авторитарного режиму - все це зумовило виникнення своєрідної революційної ситуації в цих країнах.

У різних державах вона складалась і розвивалась неоднаково. Проте загальним для всіх країн було прагнення ліквідувати монопольну владу правлячих партій, встановити демократичну форму правління і на основі широкої демократії обновити соціально-економічне й політичне життя суспільства.

Могутнім каталізатором революційних процесів у регіоні став національний фактор. Його виявлення були дуже відмінні в різних країнах і залежали від багатьох факторів:

- національних традицій;
- характеру політичного режиму, що передував комуністичному;
- рівня розвитку національно-визвольного руху проти нацизму в роки Другої світової війни;
- обставин приходу до влади комуністичних партій.

Особливо великий вплив справляли національні проблеми на розвиток подій у Югославії, Чехословаччині, Румунії, Болгарії.

2. Перебудова в СРСР. Кардинально вплинули на перебіг історичних подій у регіоні перебудовні процеси в СРСР після приходу до влади 1985 р. М. Горбачова, який започаткував «нове мислення» та розпочав курс на «перебудову», зокрема, стосунків із Заходом.

Перебудова сприяла посиленню впливу реформаторських елементів у комуністичних партіях і дискредитації консервативного керівництва в цих партіях. М. Горбачов у відносинах з країнами Східної Європи відмовився від «доктрини Брежньєва» і визнав право народів цих країн самостійно обирати шлях свого розвитку.

• **М. Горбачов**

Зміни в СРСР з піднесенням були сприйняті в Угорщині та Польщі, де розпочалося реформування нової політичної системи. Проте в Румунії, НДР, Болгарії консервативно-бюрократичні сили й насамперед лідери цих країн гостро негативно поставились до політики Горбачова, вбачаючи в ній можливість втрати свого монопольного права на владу.

3. «Оксамитові» революції у країнах Східної Європи. Події 1989-1990 рр. за своїм характером були революційними, оскільки кардинально змінювали характер суспільно-політичних і соціально-економічних відносин у регіоні. Форми та методи демократичних революцій були різними - від «ніжної», або «оксамитової», революції у Чехословаччині до кривавих зіткнень у Румунії, що призвели до численних жертв. Революції розгортались майже одночасно. Це пояснюється, по-перше, зрілістю передумов і високим ступенем соціальної напруги в усіх країнах і, по-друге, розумінням того, що СРСР не втручатиметься у справи своїх західних сусідів: не надаватиме підтримки консервативним силам, які намагалися загальмувати демократичний процес.

Майже у всіх країнах події розгорталися з приходом до влади прихильників «оновлення соціалізму» в компартіях (Польща, Угорщина, Болгарія, Албанія). Прихильники «оновлення» на перших же демократичних виборах отримали більшість на хвилі критики тоталітаризму, комунізму і комуністичних партій. Прийшовши до влади, вони здійснювали реформи, які вели не до оновлення соціалізму, а до побудови капіталізму: проводилась приватизація державного сектору економіки, заохочувався бізнес, створювались ринкові структури. У політичній сфері проголошувався плюралізм і багатопартійність.

У зовнішній політиці утвердився курс на радикальну переорієнтацію на Захід, ліквідацію Ради економічної взаємодопомоги і Організації Варшавського договору (1991 р.), виведення радянських військ. Сорокарічна історія соціалізму радянського зразка у країнах Центрально-Східної Європи завершилась. Соціалізм дозволив здійснити ривок від відсталості до відносно розвинутої індустріальної економіки. Проте розв'язати деякі проблеми суспільства він не зміг.

У кожній країні революційні події мали свою специфіку.

Польща. У ПНР поворотним моментом у протистоянні опозиції з владою стало проведення «круглого столу» в лютому-квітні 1989 р. Лідером опозиції виступив Лех Валенса, який очолював робітничу профспілку «Солідарність». «Солідарність» була створена в портовому місті Гданську, де в 1970-1980-х рр. часто відбувалися страйки

через постійне зниження рівня життя робітників. Протягом короткого часу «Солідарність» перетворилася на масовий рух, в якому брали участь мільйони людей, зокрема й члени Польської об'єднаної робітничої партії: вона стала центром, довкола якого групувалися усі демократичні сили Польщі. З обранням 1978 р. Папою Римським краківського архієпископа Кароля Войтили (Іоанна-Павла II) різко зріс вплив католицької церкви.

• **Лех Валенса** - польський політичний та профспілковий діяч, лідер першої незалежної профспілки у Східній Європі - «Солідарність», президент Польщі (1990—1995 рр.), лауреат Нобелівської премії миру. За фахом електрик, працював на Гданській судноверфі. Після поразки на президентських виборах у 1995 р. практично залишив велику політику.

У ході засідань «круглого столу» була досягнута угода про визнання за опозицією права на відкриту діяльність, легалізацію «Солідарності», про реформу парламенту та виборчого закону. На виборах 1989 р. «Солідарність» здобула абсолютну перемогу, Польська об'єднана робітничча партія зазнала поразки, у січні 1989 р. вона трансформувалась у Соціал-демократію Республіки Польща. В її лавах залишилося лише 50 тис. членів. Леха Валенсу було обрано президентом країни, а Польща розпочала побудову демократичної держави з ринковою економікою.

Чехословаччина. Після «Празької весни» у Чехословаччині посилювалася реакція. Як наслідок, активізувався опозиційний дисидентський рух. 1 вересня 1977 р. група діячів науки і культури виступила з відозвою, у якій розкрила основний зміст і головні вимоги демократичного суспільства (так звана «Хартія-77»). Лідером чеського дисидентського руху був Вацлав Гавел, тричі засуджений комуністичною владою чеський правозахисник, письменник, публіцист.

• Вацлав Гавел

Револуційні події, які отримали назву «оксамитової революції», почалися 17 листопада 1989 р., коли в міжнародний день студентів на вулиці Праги вийшло майже 50 тис. студентів. Міліція вдалась до розгону демонстрантів. Це викликало страйк студентів, до яких приєдналися театральні діячі і учні професійних училищ і технікумів. Наступного дня за ініціативою «Хартії-77» виник «Громадський форум», який об'єднав ряд опозиційних груп. Підтримку «Громадському форуму» надала Соціалістична

партія. 27 листопада Федеральні збори ЧССР виключили з конституції 4-ту статтю про керівну роль КПЧ. Було прийнято рішення почати переговори про виведення радянських військ (80 тис. чол.) з Чехословаччини. У кінці 1989 р. президентом країни став Вацлав Гавел. Головою Федеральних зборів став А. Дубчек. 1 грудня 1990 р. було змінено назву країни - вона стала називатися Чехо-Словацькою Федеративною Республікою (ЧСФР).

Угорщина. Характер революції в Угорщині був мирним. Конференція угорської соціалістичної робітничої партії ухвалила програму стабілізації економіки та скорочення зовнішньої заборгованості. У країні поширювалася гласність, почали виникати нові партії та організації. Улітку 1989 р. розпочалися перемовини між УСРП, громадськими організаціями та опозиційними партіями, було досягнуто консенсусу щодо необхідності багатопартійності. Згодом парламент прийняв закони, які забезпечували дотримання вільного волевиявлення громадян на виборах, а 23 жовтня 1989 р. Державні збори Угорщини ухвалили зміни до конституції, держава стала називатись Угорською Республікою. 25 березня 1990 р. відбулись вільні парламентські вибори, перемогу на яких отримав Угорський демократичний форум. Був сформований новий уряд на чолі з лідером цієї партії І. Анталом. Президентом обрано лідера іншої опозиційної партії - А. Гьонца, розпочалась лібералізація суспільно-політичного та економічного життя.

Болгарія. Особливістю суспільно-політичного розвитку Болгарії був чітко виражений авторитарний характер управління, тривалий час Болгарію очолював Тодор Живков. Низька ефективність економіки призвела до зниження життєвого рівня населення, небувалих розмахів набула спекуляція і корупція. Т. Живков своїм політичним курсом ще більше загострював труднощі, що переживала Болгарія. Член політбюро ЦК БКП, міністр закордонних справ П. Младенов 24 жовтня 1989 р. надіслав листа Живкову з протестом проти його методів та принципів управління. 10 листопада під тиском ЦК БКП Тодор Живков подав у відставку. Згодом БКП трансформувалась у Болгарську соціалістичну партію. Першим всенародно обраним президентом у 1990 р. став Желю Желев. У країні розпочалась лібералізація та перехід до ринкової економіки, почали створюватись і відновлювати свою діяльність десятки політичних партій і організацій.

• Л. Брежнєв і Т. Живков

Румунія. Протягом другої половини ХХ ст. в Румунії сформувався тоталітарний режим Ніколає Чаушеску. 5 грудня 1989 р. представники міської влади м. Тімішоара вирішили перевести на роботу в село протестантського священика Ласло Текеші, який захищав права угорської меншості. Міський суд прийняв рішення виселити його з квартири, але парафіяни не допустили такого свавілля. Наступного дня розпочались стихійні демонстрації, під час яких з'явилися гасла «Геть Чаушеску». 17 грудня солдати почали стріляти по маніфестантах (загинуло більше 100 осіб, поранено 200 осіб). 20 грудня

1989 р. Чаушеску, виступаючи по радіо і телебаченню, оцінив події в Тімішоарі як справу рук міжнародної агентури, і в повіті Тімош був створений надзвичайний орган. Але маніфестації і страйки продовжувались тепер уже по всій країні.

• Є. і Н. Чаушеску

Був утворений фронт національного порятунку, на чолі якого став Іон Ілієску, колишній член ЦК РКП, усунутий Чаушеску за незгоду з його політикою. 22 грудня Чаушеску з дружиною залишили на вертольоті столицю, але біля містечка Тирговіште були заарештовані. 25 грудня воєнний трибунал після короткого засідання (2 години) засудив подружжя Чаушеску до страти, що одразу і було зроблено. 26 грудня 1989 р. влада перейшла до Фронту національного порятунку. Декретом цієї ради від 29 травня 1990 р. Соціалістична Республіка Румунія отримала назву Румунія.

Завдяки демократичним революціям у країнах Центрально-Східної Європи настав край конфронтації між СРСР та США. Закінчилася довга виснажлива «холодна війна».

Формуємо предметні компетентності

Хронологічну

Складіть хронологічний ланцюжок дат «оксамитових» революцій у країнах Центрально-Східної Європи.

Просторову

Покажіть на карті держави Центрально-Східної Європи, які входили до соціалістичного табору до революцій 1989-1991 рр.

Інформаційну

Використавши матеріал підручника та додаткові джерела, складіть історичний портрет Леха Валенси.

Логічну

1. Які прояви системної кризи у країнах Центрально-Східної Європи спостерігалися в кінці 80-х рр. XX ст.?
2. Визначте основні передумови революцій у країнах Центрально-Східної Європи наприкінці 1980-х - на початку 1990-х рр.
3. Чому «Солідарність» стала головною опозиційною силою комуністичному режиму в Польщі?

Аксіологічну

За допомогою додаткових джерел ознайомтеся з біографією та змістом політики «перебудови», розпочатої М. Горбачовим. Висловіть своє ставлення до нього як особистості й політичного керівника.